

OTAZNÍKY NAŠICH DĚJIN

Emanuel Mandler

Oba moji prezidenti

Václav Havel
& Václav Klaus

Emanuel Mandler

OBA MOJI PREZIDENTI
Václav Havel – Václav Klaus

Nakladatelství Libri
Praha 2004

*Za rady a pomoc při úpravách textu této knížky upřímně děkuji
milému příteli Janu Nedvědovi, šéfredaktorovi bývalé Tváře.
Autor*

© Emanuel Mandler, 2004
© Libri, 2004

ISBN 80-7277-280-5

OBSAH

Na vysvětlenou 9

Úvodem 12

Kolik prezidentů? Tři 12

Naši prezidenti a komunisté 14

Dvě tváře morálky 17

S Klausem, nebo bez Klause? 23

Před listopadem 1989

Liberální počátky obou prezidentů 29

Případ *Tváře* a antidogmatiků 29

Časopis *Tvář* – důsledek uvolnění šedesátých let 29

Církev, stát a marxismus 30

Drobná všední práce 32

K lednu 1968 a ještě o něco dál 34

Otázka exkluzivnosti 34

Literatura a ekonomika 35

Český úděl 37

Vítězství radikalismu 39

V době nesvobody 42

Triumf reformní morálky 42

Nadvláda strachu 42

Normalizace, lidská práva a socialismus 45

Opoziční pojetí lidských práv 49

Doba Charty 77 50

Rozkvět reformní i protireformní morálky 50

Úmrtní oznámení politiky 53

Metamorfóza nacionalismu 55

Václav Klaus, sborníky a Demokratická iniciativa 58

Ineditní činnost Václava Klause 58

Demokratická iniciativa 62

Jednotně proti režimu reálného socialismu? 64

Nobelovu cenu pro Václava Havla 65

Sametový převrat Václava Havla 67

Příprava na bouři 67

Komunisté a moc	71
Síla morálky	72
Strach z obětí násilí	73
Počátek dobrovolného potlačování svobod	75

Po listopadu

Ve znamení pravdy a trhu	81
Oba moji prezidenti...	81
Prezidentský rituál byl za Václava Havla čímsi výjimečným	81
Vyznamenávání	82
Prezidentský majestát	83
Polistopadová celonárodní jednota	85
Zápolení obou prezidentů	87
Vrtkavá přízeň lidu	87
Nepolitická politika po listopadu 1989	90
Význam vládní krize roku 1997	92
Tažení proti Václavu Klausovi	96
Stíny sametového převratu	98
Dvoje prezidentské volby	99
Poslední volba Václava Havla prezidentem	99
Třetí volba českého prezidenta	101
Státnost malého národa	106
Státnost Česka – kde se vzala?	106
Nereflektovaná státnost	106
Co s demokratickým státem ve světě i doma?	109
Václav Havel a západní svět	112
Existence státu jako hodnota sama o sobě	114
Vznik národa z abstraktní entity	117
Politická měřítká v reálném životě	119
Česká státnost a vyhnání Němců	121
vliv poválečné ideologie na polistopadovou společnost	121
Havlův ušlechtilý omyl	123
Sešikované řady proti sudetským Němcům	125
Václav Havel o českém vztahu k minulosti	129
Spory o minulost i o současnost	132
Slova, která míří někam jinam	132
Odchod jednoho prezidenta	135
Změny ve vedení státu?	137
Triumf nynějšího prezidenta	140
Poslední konfrontace obou prezidentů?	142

Nový stát 144

- Transformace – zvláštní pojetí české politiky 144
 - Transformace společnosti, nebo ekonomiky? 144
 - Jaký máme kapitalismus? 147
 - Přerod ze země, v níž bylo všechno cizí 149
 - Prvky minulosti v české transformaci 152
 - Změna české Ústavy? 153
- Vzhůru do Evropy! 155
 - Rozdílné postoje našich prezidentů 155
 - Antievropský postoj našeho prezidenta 155
 - Zapeklitá otázka státní suverenity 157
 - Závada při integraci: irácká krize 158
 - A nyní do Evropské unie 162
 - V době členství České republiky v Evropské unii 163
- Potíže s občanskou společností 165
 - Koncept renovované nepolitické politiky 165
 - Příspěvek sametové revoluce demokratickému vývoji 167
 - Občanská společnost a svobodný tisk 168
 - Sloužíme lidu? 170
 - Nahrazení reality substituční imaginací 171
 - Malá tradice politické opozice 172

Několik slov závěrem 175

Přílohy 177

- Prohlášení Charty 77 z 1. ledna 1977 (Stručná informace) 177
- Dopis skupiny padesáti občanů poslancům a poslankyním Federálního shromáždění z 18. září 1987 požadující zahájení demokratizace veřejného a politického života 181
- Základy politiky v České republice 184

NA VYSVĚTLENOU

Ať chceme nebo nechceme, čelní politici přitahují a stále budou přitahovat zájem laické i odborné veřejnosti. To platí také o našich dvou polistopadových prezidentech, Václavu Havlovi a Václavu Klausovi. Tato knížka je o nich, především o nich. Snad se čtenáři bude zdát přehnané, že jsem k označení obou prezidentů použil přivlastňovacího zájmena „moji“. Je to však oprávněné, a to hned ze tří důvodů.

První je zřejmý. Jsou *moji* právě tak jako jsou *naši*. Shodou okolností jsem zažil (nevím jak to říci vhodněji) oba prezidenty z první republiky. Za podívání na T. G. Masaryka vděčím rodičům, kteří mne vzali s sebou v roce 1935 do Lán; viděl jsem, jak starý pán nasedá do kočáru a odjíždí – to mi byly tři roky a je to snad první událost, na kterou si vzpomínám. Prezidenta Edvarda Beneše jsem viděl až po květnu 1945, když mluvil k ohromnému davu na třebíčském náměstí. Ale to jsem ještě věkem ani rozumem nedorostl k tomu, abych pochopil, o čem hovoří. Tito prezidenti nemohli být „moji“, mohli být nanejvýš mých rodičů. Moji mohli být prezidenti komunistického Československa, kterých bylo poměrně dost (Gottwald, Zápotocký, Novotný, Svoboda, Husák), ti mi ale k srdci nepřirostli. Teprve Václav Havel a Václav Klaus jsou prezidenti naší republiky zvolení legálním, regulérním způsobem. Jsou to *naši* prezidenti, a tedy také *moji*.

Kromě toho – a to je druhý důvod – jsem se s nimi v době, když oba ještě nebyli státníky, to znamená do roku 1989, stýkal jako s normálními smrtelníky a občas jsem s nimi i spolupracoval. Nemohu ovšem tvrdit, že oba znám příliš zblízka. Spolu s dalšími přáteli z redakčního okruhu *Tváře* jsem s Václavem Havlem spolupracoval v letech 1965–69, zejména v době bojů o záchranu časopisu v roce 1965. Shodou okolností také Václav Klaus později (v letech 1968–69) úzce spolupracoval s *Tváří*. S Václavem Havlem i s Václavem Klausem jsem se pak znovu setkal v období reálného socialismu, kdy Václav Havel byl disident a Václav Klaus už tenkrát proklamativní ne-komunista. V období sametové revoluce a po ní měl Václav Havel mimořádný význam pro existenci (nebo lépe řečeno neexistenci) občanské aktivity Demokratická iniciativa, jejímž jsem byl funkcionářem. O záležitostech z této doby hovořím osobně – už také proto, že jsem se některých mohl zblízka zúčastnit. To vše je obsahem první části publikace; je to vlastně část historická.

Druhá část pojednává o době po listopadovém převratu roku 1989, kdy oba prezidenti se stali státníky. V té době jsem se s nimi již nestýkal (správněji: oni se mnou), ale při různých příležitostech jsem v komentářích hodnotil jejich činnost. Z těchto komentářů jsem se snažil vybrat hlavně ty, které navazují na témata první části. I zde se věnuji rovněž některým osobnostem a okolnostem provázejícím onu část osudů obou prezidentů, o které pojednávám.

To, co o obou píšu, je podobně jako u jiných autorů poznamenáno subjektivní představou o povahách a způsobech obou osobností, jejich jednání a chování. Nesnažil jsem se potlačit subjektivitu – a to je třetí důvod pro použití přivlastňovacího zájmena *moji*. Tyto texty vypovídají o tom, jak *já* jsem oba prezidenty a jejich činy viděl, chápal a komentoval a jak o nich smýšlím dnes. O „objektivní“ vykreslení postav obou osobností jsem se nesnažil, ani o faktografické postižení událostí této doby a myslím, že to čtenáře nemusí mrzet. Bohužel, nakupení většího množství komentářů, úvah i jednotlivých myšlenek z nich vytváří v čtenářově vědomí podobný efekt, jako kdyby sledoval půl dne televizní zpravodajství. Svět už je tak zařízen, že se ze zpravodajství dozvídáme většinou katastrofy a špatné zprávy; kdybychom touto optikou měli měřit život kolem nás, brzy by nás přestal bavit. Podobně komentáře ke dvěma státnickým osobnostem zvýrazňují svou kritičností jejich negativní vlastnosti. To nemohu vyvážit oslavnými tirádami, je však mou povinností čtenáře na tuto okolnost upozornit. Není to nic nového, roku 1997 jsem se k hyperkritickému hodnocení Václava Havla i Václava Klause vyjádřil v komentáři *Českého týdeníku*. Jistý čtenář tehdy považoval za „drzost nejhrubšího zrna“ Klausovo vyjádření „že byl po příchodu Rusů v roce 1968 považován za vedoucího antimarxistu a kontrarevolucionáře v této zemi“. Upozornil jsem na okolnost, kterou Václav Klaus zapomněl dodat, že šlo o „antimarxismus“ v ekonomické vědě; Václav Klaus totiž už v roce 1968 nejen velmi bojovně a antimarxisticky, ale také neobyčejně kvalifikovaně a v duchu tržního hospodářství vystupoval proti Šikově ekonomické reformě. Bohužel, Václav Klaus obvykle přeceňoval a přeceňuje fungování ekonomických mechanismů, nicméně nepovažoval jsem za přiměřené Klause proto demonizovat.

Právě tak oblíbené bylo paušální odsuzování prezidenta Havla. Čtenářka *Českého týdeníku* napsala: „Je přirozené, že Václav Havel odsuzuje genocidu Židů, ale jak je možné, že přechází mlčením genocidu vlastního národa tak, jak byla promyšleně uskutečňována po 40 let?“ Upozornil jsem tehdy na nebetyčný rozdíl mezi vyvražděním šesti milionů Židů a pobýváním českého národa v hranicích sovětského impéria v letech 1948–89. To první byla genocida, to druhé nesvoboda.

K oběma zdrcujícím odsudkům našich státníků jsem napsal, že podléhání vášním neslouží reálnému pohledu na skutečnost.

Uvážíme-li, že Václav Havel začal s politikou vlastně už svou *Zahradní slavností* (1963) a Václav Klaus v roce 1968, musíme oběma mým prezidentům přiznat, že se politikou v širším smyslu zabývají hodně dlouho. Jejich činnost navazovala na aktivitu předchůdců, byla podpořena jednáním spolupracovníků a napadána oponenty. Všímám si pouze některých událostí, souvislostí a situací, které těmito kontakty a konflikty vznikaly. Kromě článků a úryvků ze článků pro noviny a časopisy (otištěných i neotištěných) obsahuje tato publikace zejména faktografické a obecnější politické úvahy a pojednání napsané nyní, pro tuto příležitost. Cituji-li cizí texty, pak pochopitelně v původním znění, popřípadě s označením vynechaných míst (...). Tak otiskuji i některé vlastní články. Jsou-li tištěny v původním znění, označuji je hvězdičkou (*). S ostatními svými texty jsem nezacházel tak šetrně; nejsou tu otištěny jako dokument, nýbrž jako součást celkového pojednání. Jsou proto podle potřeby výkladu eventuálně zkráceny a stylisticky upraveny. Vždy jsou však opatřeny iniciálami E. M.

Autor

ÚVODEM

Kolik prezidentů? Tři

Významná osobnost dr. Edvarda Beneše

Z toho, co bylo již řečeno, vyplývá, že i my zde bychom měli začít aktivitami „obou prezidentů“. Ale pro přehlednost je oprávněné začít nynější dobou, zejména jejími tradicemi a principy, na které navazuje. Čtrnáct let po listopadu 1989 vytvořilo pevný, těžko změnitelný ideový základ celé epochy, v takto vytvořených idejích žijeme a máme-li se na nedávnou minulost i na současnost dívat alespoň s jakýmsi odstupem, je potřebné se o ní povšechně zmínit. Samozřejmě, že v souvislosti s oběma našimi „prezidenty“, vždyť oni především se účastnili vytváření dějin (Václav Klaus do roku 1997 jako předseda vlády, pak jako předseda Poslanecké sněmovny). Při vytváření dějin politická osobnost nemusí zasahovat do událostí záměrně „dějnotvorným“ způsobem, často se účastní událostí, o jejichž dějinném významu má jen malé nebo žádné tušení. Jiná věc je, dosáhne-li toho, oč jí jde. Oba moji prezidenti považovali za jistý způsob zasahování do dějin vědomé navazování na blednoucí obraz prezidenta „Osvoboditele“ T. G. Masaryka, z něhož v paměti národa zůstala hlavně prezidentská svatozář. Ta nebyla příliš v souladu s demokratickým režimem, ale hodila se pro zvýraznění osobnosti prezidenta. (Václav Havel se v období bezprostředně po listopadu 1989 velice a marně snažil získat image Masarykova nástupce.)

Zatímco navázat na odkaz TGM se v polistopadové době příliš nezdařilo, navazují jak Václav Havel a Václav Klaus, tak celá naše polistopadová společnost vědomě i bezděčně na odkaz jiného státníka, prezidenta „Budovatele“ dr. Edvarda Beneše. Můžeme proto postupovat proti toku dějin a vrátit se do šedesátých let minulého století, jejichž duchovní klima je pro benešovskou, národně socialistickou tradici významné. Tehdy, v „obrodném“ roce 1968, po dvaceti letech samovlády KSČ vrcholil očistný proces, který měl zbavit socialismus pokřivenin, nezákonností a ukrutností stalinského i bezprostředně poststalinského období. Během několika měsíců uvolnění a svobody slova si lidé i celé instituce podvědomě idealizovali vše, co bylo předtím, než komunisté samojediní uchvátili moc. Právě léta poválečné revoluce a třetí republiky 1945–48, kdy byl Edvard Beneš prezidentem republiky, se bez ohledu na realitu stala a mnohdy zůstala vzorem svobody, socialismu a de-

mokracie. Oba polistopadoví prezidenti z této idealizace předúnorové doby vycházejí a zákonodárci právě tak. Náš Parlament dokonce přijal „Lex Beneš“, jakousi obdobu zákona z třicátých let, stanovícího, že T. G. Masaryk (nyní Edvard Beneš) „se zasloužil o stát“. Jako by předkladatelé chtěli touto zatím maximální idealizací dr. Beneše zdůraznit, že dodnes je jeho odkaz živý. Pokud jde o to, nemýlí se.

Aktuální význam prezidenta Beneše pro dnešek je hlavně v tom, že byl faktickým i ideovým vůdcem českého občanského zahraničního odboje za druhé světové války. Brzy pochopil, že ze všech velmocí bude hrát po válce ve střední Evropě klíčovou roli Sovětský svaz. Úzké (přesprliš úzké) vztahy, které se Sovětským svazem navázal, přispěly k poválečné obnově československého státu: za druhé světové války všichni spojenci přijali Benešovu zahraniční odbojovou vládu do anti-hitlerovské koalice, což bylo předpokladem toho, aby republika mohla být obnovena ve své předmnichovské podobě. Zásluha o tento vývoj se prezidentu Benešovi přičítá právem.

Bohužel ani tato zásluha se neobejde bez „ale“. Spojenci na naléhání dr. Beneše umožnili, aby pražská vláda vyhnala Němce; především pro zásluhy o vyhnání třímilionového německého etnika je dr. Edvard Beneš – viděno optikou české oficiální politiky, kterou sdílí většina obyvatelstva – takřka národním hrdinou. Není pochyb, že to tak v budoucnosti nezůstane, protože opravdu demokraticky smýšlející Češi vyhnání Němců dr. Benešovi nikdy neodpustí. Nezapomenou mu ani již zmíněné připoutání obnovené republiky k Sovětskému svazu a příznivý přístup ke konfiskacím větších podniků. Dnes se ovšem stále ještě uplatňuje pohled ze šedesátých let:

Beneš posílil svou autoritu revolucí a revoluce posilovala svou autoritu autoritou jeho. Koncepce národní a demokratické revoluce, jejímž byl Beneš spoluvůdcem a symbolem, byla vskutku jedinou reálnou cestou restaurace a pokroku republiky (...) Plnění Košického vládního programu bylo zdrojem úspěšné ekonomické, politické a ideové konsolidace (...) (Jan Křen, *Vrchol a konec Benešovy politické dráhy*, Dějiny a současnost, 1968, č. 5, s. 34.)

Vzhledem k tomu, že dr. Edvard Beneš zanechal poněkud komplikovaný odkaz, je na místě se zeptat, co tedy vlastně po něm zbylo.

Jsou toho plná média: zbyla rezidua nacionálních a sociálních zásehů poválečné revoluce, jejímž projektantem byl právě prezident Beneš. Zůstaly především jejich legislativní základy a zároveň symbol, Benešovy dekrety, které revolučním právem pokryly těžkou nacionální křivdu proti sudetským Němcům a vytvořily předpoklady pro jejich vyhnání z domoviny. Spolu se znárodnovacími a nacionálně perzekučními

prezidentskými dekrety zesílila i protiněmecká nenávisť, která se od nich odvíjí, a zarputilost, s níž česká politika odmítá ustoupit byť i jen o píď od oprávněnosti vyhnání.

Není to právě málo. Vždyť náš nynější prezident, Václav Klaus, je přímo ztělesněním této zarputilosti. Na rozdíl od geografické podoby státu nejsou nenávisť ani zatvrzelost materiální, hmatatelné, můžeme o nich hovořit a po půl hodině na ně zapomenout, jako by nebyly. Beztak zůstávají a jejich tvrdohlavá nechuť vůči světu za humny těžce poznamenala demokratický polistopadový vývoj. Právě ne-materiální rezidua Benešovy snahy o obnovení státu – xenofobie, nacionální nenávisť a zatvrzelost, laxnost k majetku – poukazují na smutnou aktuálnost jeho odkazu. S nimi jsme vstoupili do Evropské unie, s nimi Česko hodlá jako stát existovat v integrující se Evropě.

Československo po druhé světové válce byl socialistický stát, závislý na Sovětském svazu, řízený vládou, která zakázala opozici, s největším množstvím konfiskovaných majetků v celé Evropě a s pustnoucím českým a moravským pohraničím, z něhož byli vyhnáni Němci. Je pravda, že se to vše dá označit za „výsledky druhé světové války“, považovat je však za cosi pozitivního je poněkud groteskní.

„Lex Beneš“ jako by nechtě připomínal závažnost Benešova tragického odkazu pro dnešek. Tedy pro *naš* dnešek.

Naši prezidenti a komunisté

Dr. Edvard Beneš a jeho vztah ke komunistům

Je důležité připomenout nepříliš zdůrazňovanou příbuznost dr. Edvarda Beneše a obou našich polistopadových prezidentů. Všichni tři totiž v určité významné fázi svého politického působení zápolili s komunisty, ale posléze se s nimi spojili a získali prezidentský úřad s jejich pomocí. To mělo vliv na mnohé jejich aktivity. Na tomto místě připomeňme jen příklady: Benešův dobrovolný počátek vazalského vztahu k Sovětskému svazu Československo-sovětskou smlouvou z prosince 1943, tragikomickou závislost Václava Havla na vysoce nomenklатурním komunistickém kádru Mariánu Čalfovi a protiamerický postoj Václava Klause v době irácké krize (zejména srovnávání sovětských imperialistických mocenských a politických struktur se západními). Oba moji prezidenti tedy neopustili tradici, kterou založil dr. Edvard Beneš, s tím rozdílem, že se nemuseli vyrovnávat s tolika obtížemi jako dr. Beneš: komunistický režim v Československu by padl, i kdyby jeho parlament nezvolil Václava Havla prezidentem; pokud jde o Václava Klause, ten prostě potřeboval hlasy...

Nehledě na to dr. Beneš přinejmenším od roku 1943 zkazil, co jen mohl. Jistě, musel se vyrovnávat s nesrovnatelně obtížnějšími problé-

my než oba polistopadoví prezidenti, nicméně jeho způsob řešení těchto problémů zanechal četná konkrétní rezidua, která po listopadu 1989 vyvstala před českou politikou jako více či méně hrozivé otazníky.

Pro dr. Edvarda Beneše spočíval nejpozději od roku 1943 nejvážnější problém v tom, jak se vyrovnat s nepochybnou poválečnou sovětskou hegemonií ve střední Evropě. Benešova exilová vláda v Londýně se ocitla v nesnadno řešitelné situaci. Dr. Beneš nepochyboval o tom, že Sovětský svaz podpoří při poválečné obnově československého státu všemi možnými způsoby Komunistickou stranu Československa. Byly tu tedy pro československou vládu dvě navzájem související otázky. První se týkala vztahu exilové vlády k Sovětskému svazu a druhá vztahu ke KSČ. Žádnému státníkovi nelze přát podobnou situaci. Způsob, jímž ji dr. Beneš „vyřešil“, byl však a zůstane šokantní. Už tehdy vzbuzovalo na Západě údiv, že on, reprezentant občanské exilové vlády, tak rychle a jednoznačně přijal spojeneckou závislost na SSSR i koaliční spojení s KSČ. Pro český občanský odboj to bylo nepochybně řešení nešťastné. Možná, že „šťastné“ řešení této situace vůbec neexistovalo, jisté však je, že z různých možností jednání patřila ta, kterou zvolil dr. Beneš, k nejhorším – jestli nebyla vůbec nejhorší.

Československý prezident totiž nepokládal pro budoucí osud své země za nejdůležitější otázku vztah demokratické politiky ke komunistům a k Sovětskému svazu. Za nejdůležitější považoval vytvoření národního státu, k čemuž bylo zapotřebí vystěhovat jak příslušníky německého etnika, tak slovenských Maďarů, kteří rovněž měli být odsunuti za hranice Československa; celkem šlo o takřka 4 miliony lidí. K této *etnické čistce* nutně potřeboval souhlas velmocí a *pomoc* jak Sovětského svazu, tak domácích komunistů. V době, kdy v celé Evropě sílila protiněmecká nenávisť, spadala mu spolupráce s komunisty a se Sovětským svazem i národnostní otázka Československa v jeden snadno řešitelný problém. Přičlenil k němu požadavek na vyvlastnění větších vlastníků v průmyslu i v zemědělství; tento požadavek vycházel vstříc nejen komunistům, ale rovněž drobným zemědělcům, toužícím po půdě. A tak mohl moskevským partnerům předložit ideu revoluce, která spojí nacionální stránku s řešením sociálních problémů. V osvobozeném Československu, obsazeném sovětskou armádou, se pak této *národně socialistické revoluci*, jejíž první etapa stála desetitisíce lidských životů, náramně dařilo. A protože celá Národní fronta tvrdila, že nás osvobodil Sovětský svaz a už od předválečné doby panovala averze k západním mocnostem, přispělo to vše k nepřívětivému vztahu velké části českého obyvatelstva ke všemu západnímu. O to víc, že se věci dr. Benešovi a nekomunistickým stranám postupně vymykaly z rukou a že v únoru 1948 převzali vládu samojedini komunisté.

Bez základního kazu nebyl ovšem ani sám začátek tohoto procesu. Ještě před osvobozením československého území, v pozdním létě 1944 už bylo zřejmé, že je neuskutečnitelný jeden z hlavních Benešových cílů, idea národního státu. Po spojení slovenských odbojových složek koncem roku 1943 (tzv. vánoční dohoda) povstalo v srpnu 1944 Slovensko proti nacistům a tím byl „jednotný československý národ“ s definitivní platností pohřben. Slováci se prohlásili za svébytný národ a jednotný československý stát musel být nahrazen státem českým a slovenským. S tím se nikdy nechtěl smířit urputný český nacionalismus, mocně podporovaný dr. Benešem, a přispěl tak k hromadění trvalých potíží v česko-slovenských vztazích.

Prezident Beneš tedy zanechal československému státu, obnovenému po listopadu 1989 (a od roku 1993 českému státu), dědictví doutnajících nevyřešených nacionálních problémů, rozprostírajících se kolem republiky, dědictví národnostní nenávisti, s nímž bylo třeba vyrovnat se vstřícným vztahem k sousedům (toho si byl do jisté míry vědom Václav Havel, ale Václav Klaus vůbec ne). Ale to nebylo vše. Dlouhodobé důsledky měla rovněž Benešova podpora „sociální stránky revoluce“, která v roce 1945 začala velkorysým zestátnováním a *vytvořením socialistického státu*. Po „únorovém vítězství pracujícího lidu“ převzali komunisté vládu nad státem, v němž už bylo zkonfiskováno až dost; a tak není divu, že pokračování konfiskací vedlo v Československu k nejdůkladnějšímu vyvlastnění obyvatelstva ze všech satelitních států sovětského impéria.

Mnozí komentátoři se diví neúctě, kterou české obyvatelstvo projevovalo k majetku a vlastnictví v sedmdesátých a osmdesátých letech, a málo přitom berou v úvahu rozvíjející se tradici a existující strukturu vlastnických vztahů. Za prezidenta Beneše se přece stalo tradicí, že se za „nepřátelský majetek“ považovaly rodinné domky, pole, louky i knihy (to vše se zkonfiskovalo); struktura vlastnických vztahů byla v důsledku toho v sedmdesátých letech taková, že nikdo nic neměl, protože po únoru 1948 komunisté vzali každému všechno, co mu zbylo, a vše vlastnil stát. Dr. Edvard Beneš stál s celou vládní koalicí, Národní frontou, na počátku vývoje společnosti k situaci, v níž v sedmdesátých a osmdesátých letech potomci živnostníků, řemeslníků, obchodníků, průmyslníků i dělníků měli nízký výdělek. Takže heslo „kdo nekrade, okrádá rodinu“ mělo celonárodní platnost.

Jak Václav Havel, tak Václav Klaus začali působit na veřejnosti v šedesátých letech jako intelektuálové stojící v opozici proti stávajícímu režimu. Když se oba na vlně vlasteneckého nadšení po listopadu 1989 stali politiky a státníky, rychle se z jejich původních záměrů ztrácely ty, které nebyly zcela v souladu s míněním veřejnosti, a naopak získávaly

na významu cíle a prostředky ovlivněné dusnou tíhou reálného socialismu. Není úkolem těchto stránek vyličít tento přerod v jeho celku, tolik je však možno říci, že česká politika se od té doby dodnes (a je to i případ obou našich prezidentů) nechce a nedokáže vyrovnat s poválečnou národně socialistickou revolucí a její ideologií jinak než tím, že ji všemožně akceptuje. V zahraničí, kde lidé znají nanejvýš její obecné populární teze, může mít sice taková politika náramný aplaus, ale národu a státu přináší velké problémy.

Dvě tváře morálky

Václav Havel ideolog

Žijeme tedy obklopeni ideologií naší polistopadové epochy, kterou vytvořilo čtrnáct let od roku 1990 a živá, neustále aktualizovaná tradice revoluce po druhé světové válce. Hovořili jsme tu už o muži, který dnešek tak zásadně ovlivnil, o prezidentu dr. Edvardu Benešovi. Ze dvou „našich“, polistopadových prezidentů byl ideologem především Václav Havel. Hluboko v době reálného socialismu, kdy v disentu nikdo nepochyboval o všeobecné platnosti předúnorových poměrů, připojil se Václav Havel k radikální větvi českého politického myšlení. Se zjevnou návazností na radikální politické myšlení Jana Patočky zavrhl dosavadní politiku a vytvořil *ideologii politiky nepolitické*. Tento Havlův závažný krok doleva se ve světě setkal se značným ohlasem. Jak už to bývá, nepolitické politice tleskali v zahraničí také ti, které ani ve snu nenapadlo, že by takovou politiku měli provozovat u nich doma. U nás ale Charta 77 považovala sama sebe zásluhou zejména Jana Patočky od počátku za *morální* instituci, a protože byla základem českého disentu, mocně ovlivnila listopadové a polistopadové poměry.

Dodnes se toto moralistní zaměření politiky u nás přehlíží a nebere vážně, přestože má na svědomí mnohé komplikace. Můj následující text z podzimu roku 2002 se snaží s touto situací alespoň částečně vyrovnat. Vychází z toho, co Havel říká sám o sobě, a umožňuje zčásti nahlédnout na některé z četných Havlových i českých potíží:

Lze předpokládat, že projev českého prezidenta na City University of New York byl za oceánem přijat s nadšeným souhlasem. U nás ne. Naše společnost jako celek už vystřízlivěla z nekritického obdivu k prezidentu Havlovi a to se pozná i podle toho, že komentáře k jeho projevu byly vesměs zdařilé. Prezident komentátorům poskytl až neobvykle vhodnou příležitost tím, že celý projev věnoval obdivu vlastní duchovní velikosti. Sebechvála projevu usnadňuje persiflaž, a na druhou stranu dosti vadí, chceme-li brát slova tohoto textu vážně. Nicméně kdesi mezi dušezpytnými a sebeobdivnými úsudky Václava Havla vyrazí nesměle trsy pravdy; to je důležité,

jelikož tímto projevem, i když se to může zdát groteskní, český prezident předběžně rekapituloval své dosavadní úsilí. Nic nám nebrání, abychom se spolu s ním nepokusili o podobnou rekapitulaci, a to tak, že tyto kousky opravdovosti vezmeme vážně.

1. *Politika kýče.* V době, kdy Václav Havel ještě nebyl prezidentem, použil tohoto pojmu pro Havlovy politické názory v jejich dosud nejzdařilejší analýze Petr Rezek. Kýčovitost je důležitá zvláště pro přitažlivost prezidentových projevů. Zdůvodňuje moc, přitahuje a láká většinu posluchačů; jen určité procento z nich dokáže dodatečně získat odstup od náporu emotivního sebeprožívání. Pro cizinu je emotivní sebeprožívání Havlových projevů snazší, protože tu působí neporušený osvoboditelský mýtus našeho prezidenta. O nedávné schůzce prezidentů Bushe a Havla prý jistý americký činitel prohlásil: „O čem spolu budou mluvit, nevím, asi o tom, jak zboural komunismus.“

V newyorském projevu prezident dosahuje kýčovitě přitažlivosti efektem sice poněkud průhledným, ale dovedným. Celý text je vlastně složen z nepřijemných otázek a tvrzení, které Václav Havel klade sám sobě (jak jsem se změnil v prezidentské funkci, stojí výsledky mé práce za to?, jak jsem se vyrovnal s ďábelskou pastí, kterou mi připravil osud?) a z odpovědí, z jakýchsi antitezí, které posluchače mají šokovat. A také šokují. Drsné otázky totiž předpokládají, že odpovědi budou značně sebekritické (kupříkladu: může se člověk za deset let prezidentování změnit k lepšímu?), ale ve skutečnosti jsou opačné. Posluchači (čtenáři) se dozvídají, že v prezidentské funkci Václav Havel zeskrmněl, vlastní podezírání zjevně vyplývá z toho, jak zmoudřel, ďábelské pasti – přistání z pohádky na zemi – je si až příliš dobře vědom. Kdyby šlo o jedno jediné takové tvrzení, posluchač by byl skeptický, ale když slyší tři čtvrté hodiny sebechvály, říká si, že něco takového nelze prostě vymyslet. Někdy toto schéma nefunguje: ani s nabubřelostí se to nesmí přehánět. Havlovy teze ovšem obsahují, jak již řečeno, rovněž úryvky věcnosti.

1a. *Politický kýč elementární.* Náš prezident hovoří o tom, jak vždy dělal to, co dělat musel, a jak funkce včetně funkce nejvyšší zastával proto, že k nim byl donucen, („...přesto, že jsem se ve své funkci ocitl téměř z donucení...“). Toto tvrzení nesouhlasí s tím, co každý český občan viděl a zná. Kdykoli mohl, Havel využil příležitosti a na prezidentskou funkci kandidoval; teď už nemůže – kdyby mohl, kdo ví? Jako by kýč byl opřen o lež. Nebuďme však přehnaně přísní, jde o elementární lež politiků, kteří se až k neuvěření často a v rozporu s viditelnou skutečností odvolávají na to, že voliči jim nedovolí z milované funkce odejít.

Václav Havel se v těchto nízkých politických polohách nepochybně dokáže velmi dobře pohybovat. Avšak nejnižší politickou rovinu nelze přeceňovat, sama o sobě neumožňuje koncepcí, politickou filozofii a velké

plány. Nabízí pouze půdu pro pokoutní osobní nevraživosti a politické intriky. Havlovi odpůrci tvrdí, že právě intriky jsou mu shůry dány, jeho příznivci to popírají...

2. *Čestné doktoráty a laudatia*. Propast, která odděluje Havlův osvoboditelský mýtus od reality, je u nás doma čím dál tím viditelnější a „čitelnější“. Ne však na celé planetě, v nynějším globálním světě. Vždyť kdo se s Václavem Havlem může měřit v počtu čestných doktorátů a nejrůznějších cen? Jeho vysoce postavení příznivci byli většinou přesvědčeni, že je to tak, jak to nyní ve svém projevu Václav Havel ironicky líčí:

„Když jsem v minulosti dostával různé čestné doktoráty a poslouchal laudatia, která byla při tom pronášena, nejednou jsem se v duchu usmíval tomu, že z těch oslavných projevů vystupují téměř jako pohádkový hrdina: chlapec, který jménem dobra tak dlouho bušil do zdi hradu, v němž panovali zlí králové, až zeď spadla a on se sám stal králem a dlouhá léta pak dobrotivě panoval.“

Havlem uváděná pohádka má ovšem dva konce. Podle jednoho Václav Havel opravdu neváhal, jak se ostatně slušelo a patřilo, použít své popularity rovněž pro zájmy České republiky (jako jeden případ za mnohé připomeňme tetu Albrightovou). Druhý konec je méně příznivý. Náš prezident se údajně při těch pohádkově oslavných proslovech „v duchu usmíval“, a vzniká tedy otázka, proč se řetězce těchto komedií od začátku do konce účastnil.

3. *Mesianismus*. Vysvětlení je prosté. Všechny ty pocty Václav Havel rád přijímal, jelikož k nim měl nepoměrně menší odstup, než jak to dnes líčí. Nelze přesně stanovit, do jaké míry se považoval za mesiáše, ale rozhodně to nebyla zanedbatelná míra. Její stopy najdeme i v newyorském projevu. Původně totiž, říká Havel, se svět, okolí i svědomí ptaly, jak chce změnit svět. Jak tedy chtěl – a právě on – změnit svět? Prezident o tom hovoří:

„Nelze spoléhat na omyly dějin, které vynášejí básníky do míst, kde se ruší impéria a vojenské paktů. Je třeba bedlivě naslouchat jejich varovným hlasům a brát tyto hlasy velmi vážně, *třeba ještě vážněji než hlasy bankéřů či burziánů.*“

Srovnáme-li toto tvrzení s formulací na jiném místě Havlova projevu, zjistíme, že Václav Havel chápal rovněž listopadový převrat v téměř smyslu jako tehdejší „svobodomyšlní lidé“:

„Mnoho svobodomyšlných lidí na celém světě vidělo ve vítězství československé sametové revoluce jakousi *předzvěst naděje na humánnější svět*, v němž budou snad dokonce mít básníci stejně silné slovo jako bankéři.“

Tedy šlo o to *změnit svět*... Samozřejmě, je to potíž dosáhnout toho, aby ve světě, kde skoro o všem rozhodují peníze, měli básníci, k nimž se Václav Havel právem počítá, „stejně silné slovo jako bankéři“. To se podařit nemohlo. Mesiáši takto sice na svět přicházejí, ale tím také jejich zápas končí. Ne tak pro Havla. Pro něho boj neskončil: „Neříkám vůbec, že jsem